

Sirməmməd Hüseynovun Cümhuriyyət qurucuları ilə bağlı silsilə yazıları müntəzəm olaraq "525-ci qəzet" in hər şənbə buraxılışında dərc edilmişdir. Biz "525"-in Ustadımıza həsr olunmuş xüsusi buraxılışında həmin silsilədən imzaladığı son səhifələri dərc edirik.

"ODLU YURD" ÇIXARKƏN
A.Ergün Çinar

XIX yüz ilin başlarında Azərbaycana istilaya başlayan ruslar, yüz ilin ilk çarəyində Azərbaycanı guncely İran-Qaqar dövlətinə qalmaq üzrə fəlon ikiyə ayır- mışlardı. Zəif Azərbaycan xanlıqlarının müqavimətlərini qolayca altı edən Çarlıq Rusiyası mövcud durumu Osmanlı dövləti ilə yapdığı Ədirne anlaşması (1829) və İrəvanla yaptığı Türkmənçay anlaşması (1828) ilə rəsmiləşdirdi və İrəvan və Naxçıvan xanlıqları da daxil olmaq üzrə Azərbaycan Araz nəhri ilə Talış dağları sinir olmaq üzrə ikiyə ayırdı.

Çarlıq idarəsi bu tarixdən etibarən İrana rus kolonizasyonunu təmin üçün çeşidli tədbirlərə baş vurdu. Əzəlliklə Qarabağa köçürülən İran erməniləri ilə bu məntəqənin etnik tərkibi dəyişdirildi. Yüz il boyunca yapılan dəmir yolları, limanlar, Bakı neftinin Avropa sərmayəsinin yardımı ilə işlətməyə başlaması ilə Azərbaycanı modern anlamda bir tacir sınıfı ortaya çıxadı. Genişlənən təhsil müəssisələri vasitəsilə də batılı fikirlər yayılmağa, ədəbiyyat, sənət və mətbuat sahəsində fikirlər gəlməyə, ədəbiyyat, sənət və basını sahəsində özünü göstərməyə başladı.

Azərbaycanda çıxan ilk türk qəzetəsi Həsən bəy Zərdabi tərəfindən 1875-1877 illər arasında yayınlanan "Əkinçi" qəzetəsidir. "Əkinçi" çarlıq idarəsinə qapadıldıqdan sonra Hacı Səid Əfəndi Ünsüzadə yaxşı qeyrət etdikdən sonra "Ziya" ("Ziyayi-Qafqasiyə") ünvanlı qəzetə Tiflisdə nəşr edilmişdir. 1879-1884 illəri arasında çıxan qəzetə Azərbaycan aydınlarını təmin etməyə də yazarları arasında S.Ə.Şirvani, N.Vəzirov, S.Vəlibəyov kimi önəmli aydınlarla da təsadüf olunmaqdadır. Yəni Tiflisdə 1883-1891 illəri arasında 123 sayı çıxan "Kəşkül" də ehtiyatlı dilinə, "siyasət-dən" uzaq durmasına baxmayaraq digər Azərbaycan mətbuatı orqanları kimi qapadılmaqdan qurtaramamışdı. 1905 inqilabı öncəsində çıxan son türk qəzetəsi "Şərqi-Rus" qəzetəsi olub M.Şaxtaxtinski-nin redaktorluğu altında 1905 ilinə qədər davam etmişdir. 1906 ilində nəşrə başlayan və 1931 ilinə qədər Cəlil Məmmədquluzadə tərəfindən nəşr olunan mi-zah əhəmiyyətli "Molla Nəsrəddin" məcmuəsi sadəcə Azərbaycan üçün deyil, İran həyatını anlamaq üçün də mühüm bir dərgidir. "Molla Nəsrəddin" sahib ola- gəldiyi din qarşılığı tərifi sovet idarəsində çox qaba bir hala gətirəcək əski təsi-rini qeyb etmişdir.

1905 rus inqilabına qədər Azərbay- can mətbuatı həyatı ağır senzör şərtləri qəzetələrin sığa qapadılması daima ehtiyatlı bir lisan qullanması kimi səbəblərlə çox verimli olmamışdır. Qəzetə çıxar- maq üçün yapılan pək çox təşəbbüs isə Çarlıq idarəsinə qəbul görməmişdir. Çarlıq Rusyanın Yaponiya ilə yapılan sa- vaşdan məğlub olaraq çıxması ilə 1905 ündən etibarən Rusya Azərbaycan türklərinə nisbi bir mədəni sərbəstlik ver- mək zorunda qaldı. Qəzetə çıxarmaq, xəyriyə cəmiyyətləri qurmaq, okul aç- maq kimi xüsusiarda böli ölkələrdə qo- laylaşdırıldı. 1905 sonrasına çıxan "Həyat", "İrşad", "Tərəqqi" və "Təyizat" kimi qəzetə və məcmuələrdə nisbi hərriyət havasında daha dolğun və daha qəfilə yazılar görülməyə başladı. Bu mətbuat orqanlarında əzəlliklə İran inqilabı və jöntürk hərəkatı ilə ilgili çox

sayda yazı və yoruma yer verildiyi görü- lür. İstanbul türkcəsinin və Os- manlı imlasının hakim olduğu Azər- baycan mətbuatı sıx-sıx Osmanlı elm və fik- ir həyatından və ədəbiyyatından bahs edərək iqtibaslarla bulunurdu. Tağıyev kimi bir petroli zəngini xəyirsevərəcə də- təklenen Azərbaycan mətbuatında Əhməd Kəmal Bəy kimi önəmli bir isim də boy göstərmiş, müəllim Cövdət Bəy kimi önəmli bir təfəvvüci də Tağıyevin dövətli- lə Bakıya gəlib Azərbaycan mərifətinə xizmət etmişdi.

1905 Rus inqilabından Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yitildiyi 1920 tarixinə qədər Azərbaycan mədəniyyəti və ədəbiyyatında Osmanlı təsiri belirgin bir şəkildə hiss edilmişdir. XIX yüz ilin 2-ci yarısından etibarən artan rus nüfuzu və tənzümlə uğrayan şifə-fars mədəniyyəti- nin 1905 rus inqilabı sonrasında təbii bir nüfuzedicü gücü olan Osmanlı-Türk mə- dəniiyyətilə yarışmayacaqları görülyor- du.

Ekim (oktyabr) 1917 Rus inqilabının Azərbaycan tarixində önəmli bir dönüm nöqtəsi olmuşdur. İxtilal sonrasına təsis edilən Qurucu Məclisin 1918 ocağında (yanvarında) bolşeviklərcə dağıdılması Rusiyada parlamentar bir demokratiyinin qurula biləcəyinə olan ümidləri söndür- müş və Qafqas xalqlarında bağımsızlıq fikrini alovlandırmışdı. 28 May 1918- də elan edilən və 27 nisan 1920-dəki rus işğalına qədər yaxlaşiq 2 il sürən bağım- sızlıq dönəmində Azərbaycanda siyasi, iqtisadi və mədəni sahələrdə önəmli atı- lımlar yapılmış, Türkiyədən öyrənmələr və dərslər kitabları gətirilərək, İstanbul türkcəsi yayılmışdır. Bolşevik işğalından sonra isə Müsavət Partiyası mən- sublarına yonoluk təqiblər başlamışa, çox sayda müsavətcü və aydın tutuqlanmışdır. Pək çox Azərbaycan ziyalıları mövcud durum dolayisi ilə başda Türkiyə olmaq üzrə İran, Almanya, Fransa və Finlandiya kimi ölkələrə sığınmışlardır. Azər- baycan mühacirləri Azərbaycan içində II Dünya Savaşına qədər sürən və zaman- zaman silahlı üsyan və müqavimətə dön- nüşən mücadiləyi Azərbaycan dışında mətbuat və siyasət sahəsində icra etmə- yə başlamışlardır.

Azərbaycan istilası vaxtı və daha sonra Azərbaycanı qanmağa müvəffəq olan müsavətcülər başda İstanbul olmaq üzrə müxtəlif mərkəzlərdə toplanmağa və mücadiləyə başladılar. İstanbulda bu- lanan müsavətcülər Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin də aralarına qatılmasını mütəəqqil Azərbaycan davasının mühaci- rətdəki ilk dərğisi olan "Yeni Qafqas- ya" çıxarmağa başladılar. "Yeni Qaf- qasya" türk qanuoynunda böyük ilgi gördü. Türk Ocaqları bütün şöbələri na- minə dərğisi əbunə oldu. Dərğisi İran, Misir, Hindistan, Afqanistan kimi Şərqi ölkələrində də ilgi ilə qarşılanarkən Azərbaycandakı Sovet mətbuat orqanları- rında isə ağır tənqidlərə və qaralamalara məruz qalmışdır. "Yeni Qafqasya" Sovet Rusiyasının basqısı ilə 1927 ilində bağanlar qurumu qərarı ilə məzur nəşi- yətdə bulunduğuna gərəkcəsilə qapadılmış- dır. "Yeni Qafqasya"nın qapadılmasın- dan çox qısa bir süre sonra "Azəri Türk" dərğisi yayınlanmağa başladı. 1 şubat (fevral) 1928-dən 1 mart 1931-ə qədər toplam 32 sayı yayınlanan dərğisi "Yeni Qafqasya"nın davamıdır.

"Odlu Yurd" dərğisi isə "Azəri Türk"ün yayını davam edərək başla- mışdır. "Odlu Yurd"u Məhəmməd

İlk Cümhuriyyətimiz: olmuşlar və düşüncələr

Neçə min illik dövlətçilik tariximizdə ilk də- fə "Azərbaycan" adlı müstəqil dövlətimizi - Xalq Cümhuriyyətimizi yaratmış, qısa müddət- də olsa da şərəflə yaşatmış və dünyaya tanıt- mış istiqlal mücahidlərimiz məcburi fasilə dövründə mühacirətdə nələr yazmış, nə düşü- müb, bizlərə nəyi vəsiyyət etmişlər - oxu- yaq, düşüncək, onlarla və bu günümüzə fəxr edək!

Sirməmməd Hüseynov

Əmin Rəsulzadə və Mirzə Bala 1929-1931 illəri arasında 31 sayı çıxarılmışdır.

"Odlu Yurd" zəngin yazar kadrosu və geniş bir fəxrli müxbir dəstəsilə başda Türkiyə, Azərbaycan və İran olmaq üzrə çox etki olmuştur. Dərğisi mövcud ya- sağa rəğmən qaçaq yollarla Azərbaycana daxil olmuşdur. "Odlu Yurd" və digər mühacir dərğiləri haqqında kommunist Azərbaycan mətbuatında ağır və atəşli tənqidlər yapılmasının bir səbəbi də bu durumdu. "Odlu Yurd" İranda anti-türk pöhləvi rejimini köndincə haqlı sayıla bi- ləcək səbəblərlə açıqca tənqid etməkdən çəkinməsinə rəğmən İrana girişi yasaq- lanmışdır.

"Odlu Yurd"da Azərbaycan istiqlal mücahidəsi tarixi, Müsavət Partisi, Azərbaycanın içində bulunduğuna möv- cud durum, Azərbaycan mühacirləri və fəaliyyətləri, Azərbaycanda icra olu- nan kollektivləşdirmə hərəkatı, Azər- baycan petroli, dünya siyasəti içində Azərbaycanın vəziyyəti, Azərbaycan ta- rixi, Azərbaycanda mərifət həyatı, Azərbaycan və Rusya basınından iqtis- baslar, İran, Türkmənistan, Əfqanısta- n və Qafqasya xəbərləri, kitab və qəzetə tanıtımları kimi mövzularda ağırlıqla yer verilmiş pək çox ölkəyə yayılmış bulunan Azərbayan kolonisi ilə ilgili xəbərlər yanında Dərğisi Türk siyasi həyatı ilə ilgili yorum və xəbər vermək- dən genelliklə çəkinməmişsa da, zaman- zaman Türk mətbuatından iqtibaslar ya- paraq Mustafa Kamal Paşa və devrimləri dəstəkləyən hərəkatlı bir dil qullanmış- dır.

"Odlu Yurd" böyük bir gücə qarşı cı- di bir himayə görməkdən çox sıxıntılı və zor bir yayın hıyatı sürmüşdür. Bu du- rumla bağlantılı olaraq da dərğidə müstə- tacar isimlər və rümlərə (rəmlərə) sıxa rəslənilməkdədir. Dərğinin 2 ana yazarından biri olan M.Ə.Rəsulzadə- nin M.Əmin, Azəri, Mirzə Balanın Daşdəmir, Kamal, M.B.Məhəmməd- də kimi müstəccarlar isimləri qullandığı görülməkdədir.

Mühacir Azərbaycan mətbuatı Türkiyə kəmu oyununda da etki ol- muştur. M.Ə.Rəsulzadə, Mirzə Bala, Abdullah Battal (Taymas), Mir Yaqub, Əhməd Cəfər oğlu Mustafa Çəkəyoğ- lu, Məhəmməd Ağaoğlu, Səfi Bəy Rüs- təmli, Nağı Keykürün, Hüseyin Bayku- ra, Hilal Münsi kimi zəngin və qəfiləli bir yazar kadrosu olan mühacir Azər- baycan mətbuatı məaləsəil Sovet Rusyanın Türkiyəyə qarşı yaptığı ağır təzyiqlər nəticəsində çox uzun ömürlü olamamış və sıx-sıx qapatılmışdır. Eyni aqıbətə "Odlu Yurd" da uğramış və 31 sayından sonra tətıl edilmişdir. Bu tarixdən sonra yurd dışına qoyulan Müsavət nəşriyatı zaman-zaman Türkiyəyə giriş yasaqları- na məruz qalmış və əzəlliklə Türkiyədə- ki oxuyucu kütləsinə ulaşamamaqdan dolay cıddi məddi sıxıntılara uğramışdır.

1923-də "Yeni Qafqasya" ilə İstan- bulda başlayan və Avropanın müxtəlif şöhrələrində davam edən Azərbayan mühacir mətbuatı, kondisi ilə eyni sırada yürüyən qardaş Türkiyə, İdil-Ural və Krım mətbuatı ilə birlikdə Türk ərfaına Sovet Rusya məhkumu millətlərin tarixi-

nin araşdırılması və öyrənilməsi üçün müstəsiz bir xəzinə buraxmışdır. Bu fəda- kar insanlar hər zaman təqdirlə və şük- ranla anılacaqlardır. Nə acıdır ki sadəcə dərğisi və qəzetələrlə deyil yayınlanan çox sayda kitab, broşur, boyannamə və s. ilə müzəzzəm bir yekuna ulaşan bu zəngin müqtəsabat təkər mədəniyyət həyatı- mıza qazandırılmışdır. Çüncün günə uzaqlaşdıqımız bu böyük mizə təkər mədəni həyatımıza qazandırılmalı və yen- ni çalısmalara ilham qaynaqlığı etməli- dir.

"Odlu Yurd" yayına hazırlanarkən tibqibasını yapılması üçün bilgisayər or- tamına axtarılaraq mümkün olduquna təmizlənmişdir. Bu konuda əməyini əsir- gənməyin sayın Musa Səriqayaya təşək- kür edirik. Tibqibasının sonuna eklenen indeksin istifadəyi kolaylaşdıracağı əşikardır. Yolumuza bir digər "M.Ə.Dərğisi" olan "Bildiriş" ilə davam edəceyiz. Oxucuların göstərəcəyi ilgi və həssas- yətin bu yola davam etmək üçün əlzəm olduğunu söyləməyə bilməm lüzum var- mı? Son olaraq böylə bir yekun də yüksəl- mək qələb etdiyi üçün Məhəmməd Vəris Bəyö Türk ərfaına adına təşəkür etmənin bir vacibə olduğunu söyləməliyəm.

A.Ergün Çinar
"Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin doğumunun 130 ili xətirəsinə"
"Odlu Yurd" (1929-1931), cild 1,
Kitab evi, İstanbul, 2014

"QAFQASYA DAĞLILARI"

Qafqasya Dağlıları firqəsinin fikirləri- ni nəşr etmək üzrə Parisdə çıxmaqda olan "Qafqasya Dağlıları" məcmuəsinin kanuni-sani (yanvar - şubat (fevral) nüsxəsi intişar eylənmişdir.

Bu nüsxə əksəriyyətlə polemik məqalələrə həsr edilmişdir. "Dağlılardakı ayrı- lıma hərəkatı və onun məqsəli" ün- vanlı məqalədə keçənlərdə Milyukovun qəzetəsində "Qafqasyalıları İttihadı" na- minə boyananda bulunaraq Qafqasya se- paratizminin əssəzilə olduğundan bahs edən zata cavabən yazılan müfəssəl mə- qalədə Qafqasyadakı milli hərəkatların əssəzilə və cıddi olduğuna əssəzilə isbat və Qafqasya Dağlıları firqəsinin ideo- lojiyi söyləyə təsbit olunuyor:

"Rusya ilə nə lisan, nə ədat, nə irq, nə hars, nə də əqrəbəliq bağları ilə bağlı olmayan biz qafqasyalıları toprağımızın məhsulətinə bizzat malik olmaq istəyir. Bizim bu adılana arzumuz "biz sızı qüv- vətə ram edəriz!" seyhəsinə məruz qalı- yor. Biz bunu bərayi məlumat işidir. fə- qət bununla bərabər qafqasyalıların adıl- ləni istəklərinə xizmətdən geri qalmyo- ruz."

Şamilin qeyb etdiyi davayı hanki qüv- vətə şimdi sız qazanacaqınız? sualına məcmuə atıdəki sətirlərlə cavab veriyor: "Avropa şərqindəki millətlərin böyük inqilabı hala davam etməkdədir. Moskva ilə Qafqasya arasında dərin bir uçurum açılmışdır. Rusya ilə Qafqasyayı tutan yeganə bağ kommunist firqəsidir. Bunun xaricindəki digər butun bağlar çöxdən qopmuşdur. Moskva Qafqasyadan alıyor, fəqət müqabilində oraya bir şey vermi- yor. Gələcək fittinalarda isə bu bağ - Ko-

munist firqəsi dəxi sabun köpüyü kibi bir ləhzədə parthyaçaqdır".

Bundan başqa mühürür milli vəhdət formula edən münəvvər zümərə ilə, Cənəvrədəki Cəmiyyəti Öqyam mövəduyətini də mühüm birər qüvvət kibi tələq-qi ediyor.

Məcmuənin tədqiqinə görə Milyukovun qəzetəsində Qafqasya istiqlal hərəkatını şübhəli görən "Qafqasya İttihadı"-nın 2-3 ösetinlə bir inqış və 2-də dəmir-yolçu ermənidən ibarət imiş

"Rus imperyalizminin könüllüləri" ünvanlı məqalə erməni Kuqasov tərəfindən Parisdə rusca olaraq nəşr edilən "Vozrojdeniye" qəzetəsinə bir cavab təşkil etməkdədir.

Bu məqalə aşağıdakı cümlə ilə bitiyor:

"Bütün Qafqas Şimalını soyuk və zülmətli qəti olaq etmiş günəşlə işıqlanan Ağ Dənizə doğru üz çevirmiş, Avropa mədəniyyət, hürriyyət və səadətinə doğru istiqamət almışdır. Bu andan etibarən Qafqas sadə coğrafi deyil, eyni zamanda siyasi bir fikir məfhumudur. Qafqasya istiqlal günün məsələsidir. Bu hadisənin böyüklüyü qarşısında beynəlmiləl yağma, əsarət və qırbaç idarəsinin gönüllü ajanlarına düşən vəzifə ancaq susmaq-dır".

Rusya millətlərindəki ayrılma hərəkatına qarşı düşmənənə vəziyyət alan rus siyasilərindən birisi də sabiq müvəqqəti hökumət rəisi bulunan Kerenskidir. Kerenskinin Parisdə nəşr etməkdə olduğu "Dni"də yazdığı bir məqaləsinə cavabən digər bir məqaləsində "Qafqasya Dağları"-nın, yəni Kerenskinin "Rusyanın daha ziyadə parçalanmasını İngiltərə kəndisi üçün müzurr və qeyri-məqbul görüyor", deyə yazdığını istihza etdikdən sonra:

"Xayır əfəndilər, sizin bilməm nəyə də isə eşitdiyiniz böyük "imperialist" dövlatlərin "dur!" demələri milli həyat dərinliyindən gələn bir istəyi durduramaz!"

Bu istək isə - milli istiqlala doğru getməkdən və istər qızıl, istərsə bəyaz olsun Moskva qarşı ittihad etməkdən ibarətdir".

Bu məqalələrdən maada (başqa) məcmuədə "Rusyanın Ermənistan siyasəti", "Türküstanda beynəlmiləl münasibət" və sairə kibi məqalələr vardır.

"Odlu Yurd",

Nisan (aprel) 1929, №2

DİQQƏT EDİLƏCƏK BİR İXTİFAL (MƏRASİM)

24 həziranda İstanbul milli istiqlal uğrunda mücadilə edənlərin diqqətlərini bilxassə cəlb edəcək bir ixtifalə şahid oldu. Lehistan askəri heyəti tərəfindən Hələbdən alınaraq, Lehistanə götürülən lehli (polyaq) Murad Paşanın kəmiqlərini təşyi üçün Sirkəci stansiyonunda səmimi bir ixtifal tərtib edildi.

Murad Paşanın Türk və Leh bayraqlarına sarılı bulunan tabutu üzərinə Türk ordusu, Lehistan, Macarıstan, Fransız, Misir səfərləri ilə digərləri naminə birər çələng qoyulmuşdu.

Tabut Lehistan Rəisi Cümhuruna məxsus salon-vaqona qoyulmadan əvvəl Lehistan səfiri Müsyo Ölşevski, Türk Ordusu naminə Emin paşa və sairləri tərəfindən nitqlər irad edilmişdir.

Leh səfirinin gözəl və mənidar nitqindən atıdək cümləyi alıyoz:

"... Vətəninə tərkə icbar edilən bu qəhrəman Türkiyə toprağında müşafir-pərvərliyə nail olmuş və bu mənəklərdə təqdir edildiyindən kəndisinə yüksək bir askəri rütbə tövəih edilmişdir. Bundan dolayı Türkiyə toprağına homətlər...".

Emin Paşanın nitqindən daha atıdək satırları qeyd ediyozuz:

"Ana vətəmindən cüda olaq olan bu müqəddəs ölüyü milli bir istiqlal qəhrəmanı olaraq təbəl edəkən Türk ordusu

sında bir Türk kibi xizmət və böyük rütbələr qazanan öz Fəriqimizin ilə etmiş olduğu iyi xizmətlərini Türkiyə Cümhuriyyəti Ordusu naminə təqdiren bir daha təzkar etməyi vəzifə bilirik".

Macarıstan səfiri ilə Lehistan askəri heyəti naminə dəxi birər nitq söylədikdən sonra böyük tabutu möhtəvi (aparan) tren Türk askəri qitəsinin təzim mərasiminin ifasından sonra hərəkat eyləmişdir.

Lehistan mültəcisi möhdəti Murad Paşanın əsil ismi general Bəmdir. Lehistan tarixində pak mühüm bir rol oynayan bu general bütün həyatını mücadilə ixtisində keçirmişdir.

Rusya, Avstriya və Almaniya tərəfindən təqsim edilən Lehistan, bir aralıq Napolyon tərəfindən qurtarılmışdı. O zaman Bem, yüzbaşı rütbasında bulunmuş və lehli legionunda böyük yararlıqlar göstərmişdir.

1830 sənəsində Lehistanın Rusyaya qarşı qiyam etdiyi zaman Bem bu qanlı mücadilədə böyük qəhrəmanlıqlar göstərmiş və general rütbasını almışdır.

İstiqlal hərəkatı əqim (nəticəsiz) qaldıqdan sonra hürriyyətpərvər general vətəndən uzaqlaşmağa məcbur olmuşsa da, Vətəni üçün çalışmaqdan xali qalmamışdır.

1848 sənəsində istiqlal mücadiləsinə atılan Macar qüvvələrinin başına keçərək, Macarıstan istixlasını təminə müvəffəq olmuş, fəqət Rusyanın Avstriya yardımına göndərdiyi 200 min kişilik ordu ilə pak qəhrəmanənə hər b etdikdən sonra Türkiyəyə iltica eyləmiş, Avstriya və Rusyanın müdaxilələrinə baxmayaraq Türkiyə tərəfindən himayə görmüşdür. General Bem Türkiyədə islamiyyəti qəbul ilə Murad Paşa ismini almış və Türk askəri xizmətinə alınaraq orduda böyük rütbələr qazanmış və nəhayət Hələb Valiliyində ikan vəfat etmişdir.

Böyük istiqlal mücadiləsi şimdi mü-təşəkkir vətəndaşları tərəfindən hür və müstəqil Lehistanə götürülüyor. Nə Məsud ölü!... Nə Məsud Vətən!...

"Odlu Yurd",

temmuz (iyul) 1929, №5

ONUNCU İLDƏ!...

(Azərbaycan "Çeka"sının ildönümü münasibətilə)

1929 mayın 20-də Azərbaycan "Çeka"sının təşəkkülündən 9 il keçdiyi üçün "Çeka"-nın indiki rəisi Novruz Rzayev bu münasibətlə Bakıda türkçə nəşr olunan "Komunist" qəzetəsində (№ 114) "Doqquz illik fəaliyyət" haqqında uzun bir məqalə yazmışdır. Rzayev məqaləsində "Çeka"-nın tarixi təşəkkülündən bu vaxta qədər Azərbaycan daxilində "Müsavat" firqəsinin gizli surətdə çalışan təşkilatı ilə vaqə olan mücadiləsindən, "Müsavat" firqəsinin 1922 sənəsindən 1929 sənəsinə qədər "askiyi (köhnəni) iadə və komunist diktatorluğunu yıxmaq" üçün göstərdiyi inaddan bəhslə bilxassə 1928 sənəsi üzərində duruyor, deyir ki:

"1928 sənəsində Azərbaycan Fövqəladə Komissiyası - "Çeka" "Müsavat" firqəsinin yeni mərkəzinə (?) kəza və Bakı şəbələrini, askəri və terror qrup və təşkilatlarını kəşf və təsviyə etdi (?)".

"Kəşf və təsviyə olunan (yəni Sibiryaya sürülən, qətl olunan və s.) "Müsavat" v.s. kontrrevolyon təşkilatları hüddud xaricində olan əksi-inqilab idarə və təşkilatları ilə münasibətdə bulunmuş, onlardan yardım və direktiv almışlar..."

Fəqət bolşeviklərin "Çeka" mətəxəssislərinə məxsus raporlarında bir hisən vardır. Dama "Müsavat" aradan qaldırıldı, "gomuldu" deyən və böylə deməyə alışqan olan, "Müsavat"-ın şəxsi olaraq məhy edildiyini addla edən cəkistlər bu dəfə yalnız "təsviyə" təbənibə iktifa ediyor, eyni zamanda böyük bir qorxu içərində bulunduguna bir əlamət olaraq di-

yor ki: "Məhəmməd Əmin Rəsulzadələr, Sovetlər İttifaqını içərisindən dağıtmaq istiyorlar. Şübhə yoxdur ki, bu təşəbbüslər nəticəsiz qalacaqdır. Çünki proleter diktatorluğunun lazımı orqanları ("Çeka", Qızıl Ordu) Sovet hökumətini sarsıtmaq istəyən hər təşkilatın kökünü vaxtında yandırmaqdadır".

"Azərbaycan cəkistləri, Azərbaycan "Çeka"sı 10 ilinə daxil olarkən kəndi sıralarını bir qat daha möhkəmləndəcək və fəaliyyətini artıracaqdır".

İstilanın 10-cu ilində və "Çeka" fəaliyyətinin 10 ildən bəri 10 minlərlə milliyətçini imha (məhy) və dəfələflə "Müsavat"-ı kəşf "təsviyə" və "ilğa" eylədikdən sonra, yenə "sıralarını möhkəmlətmək" ehtiyacını hiss eylməsi, "Müsavat" və müsavətçi adı qarşısında Azərbaycan kommunistlərinin nə böyük bir qorxu duyduqlarını göstərməkdədir. Bu əndişə müsavətinin və bu təbirin ifadə etdiyi Azərbaycan İstiqlalçılığının nə dərin bir kökə malik olduğuna dəlil ola bilər.

9 ildən bəri qətiyən sönmədiyini, getdikcə alovlandığını və Sovet hökumətindən ötrü, harsı, ədəbi, iqtisadi, ictimai-siyasi və askəri cəbhələrdə böyük bir təhlükə təşkil eyləməyə başladığını, gəncliyin bilxassə məktəbli və dərüllünunların, hətta komsomolların belə, bu dərin milli hərəkatda iştirak etdiklərini, həbslərin, sürgünlərin, qətlətin Milli Hərəkatda iştirak etdiklərini, həbsləri, sürgünləri, qətləri sövq və idarə edən "Müsavat"-ın kəndi fəaliyyətini durdurmadığını rəsmi "Çeka" raporlarından öyrəniyoruz. Öyrəniyoruz ki, Rzayevin təbiri ilə "ümumi Rusya "Çeka"sının direktiv və rəhbərliyi ilə" Rusyanın istila və imperyalizmi ilə mücadilə edən və Azərbaycanın istiqlal və qurtuluşu üçün "Çeka"-nın qanlı bodrumlarında canlarını səvə-sevə verən Azərbaycanın həqiqi övladını imhaya məmur bulunan Azərbaycan "Çeka"sı, qanlı və vəhşi fəaliyyətinin 10-cu ilində bu qüvvətli və şanlı Milli Hərəkata qarşı daha hızlı bir surətdə mücadilə yürütmək məcburiyyətini hiss edir.

"Çeka"-nın bu "daha qüvvətlənmək" ehtiyacı, bizim daha ziyadə qüvvətli olduğumuzdan iləri gəlir. Bu da Sovet rejimi və bolşevik hakimiyyətinin zəifliyini, milli istiqlal hərəkatının canlılığını və təbii bir xalq hərəkatı olduğunu göstərməkdədir.

Bu, istiqlal hərəkatının və rus istilası ilə olan mücadilənin davam eyləməkdə olduğuna şəhadət edər. Göstərir ki verdiyimiz minlərcə qurbanlar üzərinə yeni qurbanlar əlavə etmək qarşındayız.

"Çeka"-nın bu 9 sənəlik vəhşətini xatırlarkən vermiş olduğumuz böyük istiqlal qurbanlarının müqəddəs xatirələri önündə diz çökəlim! Onlara, o Pirlərə, Məhəmməd Bağirlərə, Dadaşlara, Ağə Kərim və Ağə Səlimlərə minlərcə rəhmətlər göndərəlim. Verdiyimiz qurbanların və verəcəyimiz yeni şəhidlərin izlərilə o böyük istiqlal qayəsinə doğru yürütməkdə davam edəlim. Sıralarımızdan Rəhimlərin, Əli Yusiflərin, Nəsrullah və Əbülfəzlərin Məhəmməd Həsən və Vəhabların buzlu cəhənnəmlərə göndərilməsi, Piri, Dadaş və Qasımların qanlı bodrumlarda şəhadəti əzminizi sarsıtmasın, biz yeni qurbanlar verəcəyimizdən qətiyən qorxmuyalıq. Yalnız verəcəyimiz və verdiyimiz qurbanlardır ki, bizi hürriyyət və istiqlala qovuşduracaqdır.

Böyük ölürlərimizin, "Çeka"-larda uğrunda can verdikləri müqəddəs Azərbaycan istiqlalına, yenə böyük ölürlərimizin mübarək vücudlarına basaraq iləriləməliyiz.

Zalim və vəhşi "Çeka"-nın varlığına olan nifrət və lənətlərimizi yalnız bu surətdə izhar edəlim! İstiqlal mücadiləsinədəki madlarımızla...!

M.B.Məhəmmədzadə

"Odlu Yurd",

temmuz (iyul) 1929, №5